LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA
KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

Aktuellt 1 • 2017

Landskapsarkeologerna har under hösten och vintern bland annat producerat informationsskyltar och deltagit i flera seminarier och internationella konferenser. Vi berättar också om vårt arbete med fornvård i Stockholms län, en rapport över vår förstudie om Nasafjäll och nya rön om gruvdriftens ursprung i Garpenberg.

Fornvård

Fornvård i Stockholms län är ett projekt där Landskapsarkeologernas Gerhard Flink är fortsatt involverad. En första tvåårsperiod är till ända. Avsikten var från början att goda exempel skulle aktivera till ökat intresse. Så blev fallet och nu är 23 kommuner aktiva.

Att staten genom länsstyrelsens initiativ visar förnyat engagemang för fornvård ger de kommunala handläggarna stimulans till fornvårdsärenden. Som alltid måste diskussioner föras så att man är klar över att vårdinsatser ses i ett långsiktigt perspektiv. Olika initiativ har tagits och hembygdsföreningar deltar i vissa fall i möten där fornvård planeras.

Särskilt glädjande i det sammanhanget var nyheten om hur Riksantikvarieämbetet och SCB genomfört en medborgarundersökning som visade att en majoritet anser att bevarande och kunskap om kulturmiljöer är av stor vikt. Hela 7 av 10

Överst: Mörby slottsruin behöver röjning av krönväxter. Här krävs skylift!

Nederst: Bergets krön självdräneras genom björkar. Inget sly får fäste då! Foton Gerhard Flink.

tyckte så och nästan hälften av alla hade besökt historiska platser senaste året. Även årets kulturproposition lyfter fram kulturarvets betydelse för allmänheten.

I det konkreta fältarbetet handlar mycket om avverkningar av träd samt konsekvenserna av detta. Det är känsliga frågor när det sker i tätortens strövområden. Allmänheten värnar om de stora träden och då krävs att man förklarar genom tillfälliga informationsskyltar eller på hemsidor om vad som pågår.

Inom verksamheten har även kontakter tillkommit genom andra myndigheter. Naturreservaten har i många fall kulturlämningar som måste beaktas. Genom Statens Fastighetsverk tillkommer också fornvårdsområden i nya reservat.

För kommande verksamhet finns lovande kontakter när Skogsstyrelsen och Arbetsförmedlingar på nytt skapar fornvårdsarbeten för nyanlända. Här finns en resurs som kommunerna har intresse av för tex områden som växt igen okontrollerat. Där krävs stora initiala manuella insatser för iordningställande. Under kommande säsong kommer detta att prövas i flera kommuner och fornvård kan vara en resurs i frågan kring integration!

Gerhard Flink är fornvårdskonsult åt länsstyrelsen Stockholm i ytterligare två år. Sune Jönsson biträder länsstyrelsen i Kronoberg med fornvårdsfrågor.

Läs 2016 års Fornvårdsrapport 2016:20.

Överst: Skonsamma traditionella arbetsmetoder är bra för fornvårdens förankring i bygden.

Mitten: Granar måste fällas och transporteras bort. Se upp för ömtåliga kantkedjor!

Nederst: Efter avverkning skjuter sly upp. Regelbunden röjning är tvunget vid iordningsställande av fornlämningar. Foton Gerhard Flink.

NORRSTIGEN LÄNGS KUSTEN

LÄTTLAST

När skeppen låg infrusna i hamnen vintertid fraktades varor med häst och släde.

Så kallade sörkörare fraktade linne, skogsfågel, skinn och andra varor.

De hade handlat varor i hembygden. I inlandet köpte de renskinn av samerna. De visste att sådana varor var uppskattade.

Målet var Stockholm och Uppsala där varorna såldes på torgen.

Med sig hem fick sörkörarna siden och kryddor men även klingande mynt.

När skoppen låg infrusna i hamnen vintertid fraktades varor med häst och släde. I äldsta tid skedde detta till stor del över isarna. Landsvägar byggdes och på dem kunde man färdas året runt.

Den legendariska Norrstigen slingrade längs Norrlandskusten ner till Stockholm. "Sörkörare" med hästdragna lass fraktade tonvis med linne, skogsfågel, skinn och andra varor. Deras mål var torgen i Uppsala och Stockholm där varorna såldes. På hemresan hade de med sig siden och kryddor men även klingande mynt.

Stora lass

Sörkörarna organiserade stora handelsexpeditioner. De kunde dra ivåg med uppemot 15-20 lass dragna av hästar. På hösten köpte sörkörarna varor i hembygden och på marknader i inlandet. Det var bland annat renskinn och sköljehvatar. Ändra veckan i januari drog de ivåg på en färd som tog omkring tre veckor till Stockholm. Avslutningsvis såldes många hästar där och enklare sådar såldes till ved.

En gammal handelsväg

Böndernas handel var noga reglerad i äldre tid. I nästan 200 år fanns en särskild tull in till städerna. Deras lass besiktigades vid avfärden av en myndighetsperson och ett respass skrevs ut. Vid stadsgränsen fick böndernas betala tull för att komma in i staden och sälja varorna. Detta var den så kallade Lilla Tullen som fanns kvar till år 1815.

Dockstavägarna

Högakusten terräng är besvärlig för vägbyggande. Sträckan mellan Ullånger och Docksta var påfrestande för hästar i de brunta backarna. Nu är sträckan känd som Höga Kustenleden. År 1754 byggdes en ny väg som följde kusten. Vid gamla kyrkan i Docksta syns en del av den landsvägen.

Gästgiverier längs vägarna

Vägtrafiken utgick i äldre tid från gästgivaregårdar. Här i Docksta fanns en sådan och man hade uppåt 10 hästar i stallet till resenärer. De skjutsades i hjulfordon eller sådar på vintern. Ner till Åskja var åte över en mil och där fanns nästa gästgivare. I dessa gårdar hyrde resenären rum och resa. År 1931 upphörde detta och bilar och bussar tog över.

SHIPPING OF GOODS

When the ships lay frozen in the harbour in winter, goods were shipped by horse and sleigh. It was hauliers from mid- and southern Norrland who shipped goods like linen, game birds and hides. In exchange they received silk and spices and sometimes also coins. The trade of farmers was strictly regulated in times past. There was a system of taverns for road travel, with travelers renting rooms along the way. One such tavern was here in Docksta, the next one was 10 km away. This system ceased to exist in 1931, when cars and buses took over.

BEFÖRDERUNG VON WAREN

Im Winter, wenn die Schiffe in den Häfen eingefroren waren, wurden die Waren per Pferdeschlitten befördert. Es waren norrländische Bauern, die Waren wie Leinen, Leder und Raufußhühner lieferten und gegen Seide und Gewürze oder auch klingende Münze tauschten. Die Handelsaktivitäten der Bauern waren streng reguliert. Die Straßenverkehr ging früher von speziellen Wirtshäusern aus, in denen die Reisenden Zimmer mieten konnten. Auch in Docksta gab es ein Wirtshaus; das nächste war 30 Kilometer entfernt. Im Jahr 1931, als sich der Auto- und Busverkehr ausbreitete, erlosch das alte Wirtshauswesen.

Informationsskyltar

Landskapsarkeologernas Ingela Norlin har under hösten producerat informationsskyltar åt länssstyrelsen Västernorrland. Det är skyltar monterade på en trevinge av corténstål till området Docksta, där Landskapsarkeologerna tidigare utfört en arkeologisk utredning, se Rapport 2014:21. Tidigare har Ingela producerat flera trevingar med informationsskyltar åt länsstyrelsen Västernorrland.

Digital teknik

Den 25-26 januari hölls ett seminarium om digital teknik för naturvägledning och interpretation i regi av Centrum för naturvägledning. Landskapsarkeologernas Ingela Norlin deltog. Bland annat visades en digital skylt som kan användas utomhus och där informationen kan uppdateras efterhand. Lämplig till exempel vid arkeologiska undersökningar där man kontinuerligt har nytt att berätta.

Arkeologi i Stockholms län

Vid länsstyrelsen Stockholms årliga seminarium Arkeologi i Stockholms län närvarade i år Landskapsarkeologernas Bengt Windelhed och Ingela Norlin. Gerhard Flink var också där, men i egenskap av fornvårdskonsult för länsstyrelsen. På programmet var bland annat information om arkeologiska undersökningar på Birka, i Hjulsta och i Nykvarn, informationsskyltar och runristningar och forskningsresultat i Haninge utifrån arkeologiska undersökningsrapporter.

Överst syns utdrag från en av informationsskyltarna till Docksta. I verkligheten är den i format närmast A2.

Nederst exempel på trevinge i cortén med informationsskyltar till länsstyrelsen Västernorrland.
Foto Ingela Norlin.

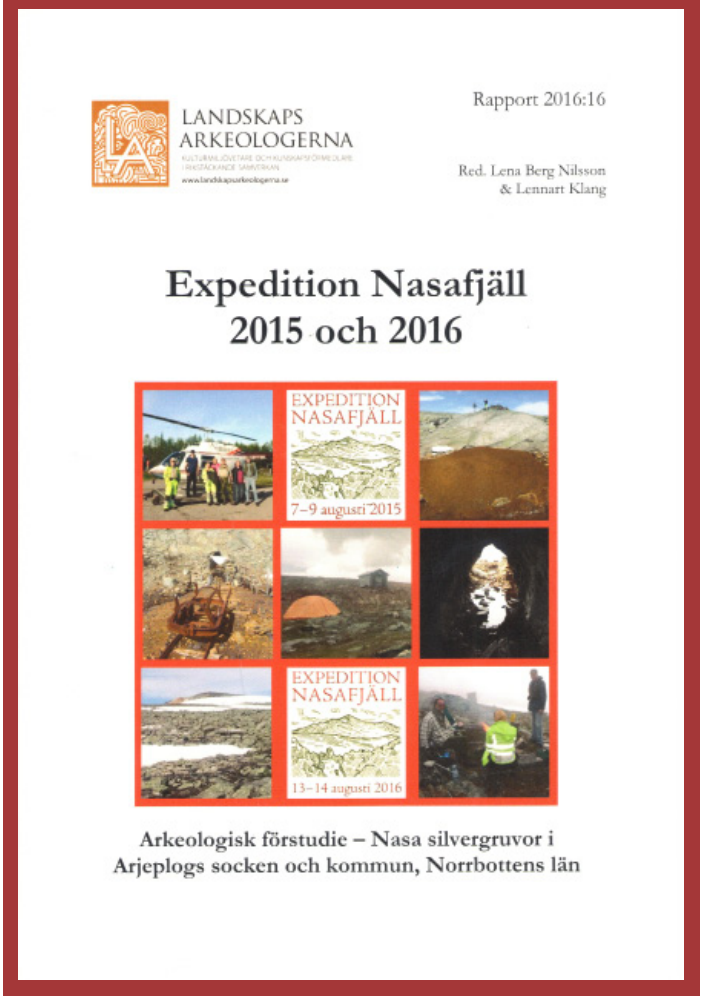

LANDSKAPS ARKEOLOGERNA

Rapport 2016:16

Red. Lena Berg Nilsson & Lennart Klang

Expedition Nasafjäll 2015 och 2016

Arkeologisk förstudie – Nasa silvergruvor i Arjeplogs socken och kommun, Norrbottens län

Rapport från Expedition Nasafjäll

Expedition Nasafjäll är ett samarbetsprojekt som initierats av Fotograf Maria Söderberg AB och konsultgruppen Landskapsarkeologerna.

Expeditionen rör de silvergruvor som finns på kalfjället nära norska gränsen, ca 12 mil nordväst om Arjeplog i Norrbottens län. Som vi berättat tidigare har Landskapsarkeologerna under 2015 och 2016 utfört fältarbete på Nasafjäll, se Aktuellt 3 2015.

Nu har vi också publicerat Rapport 2016:16 från förstudien på vår hemsida, bara att ladda ner här för de som är nyfikna.

Förstudien var inriktad på att dokumentera fornminnen för att samla in ett tillräckligt underlagsmaterial för en bedömning av vilka antikvariska och vetenskapliga insatser som behövs i närtid, för att sakligt kunna informera om platsen vid guidningar, föredrag och i skrifter.

I augusti är det dags för Landskapsarkeologerna att återvända till Nasafjäll för att delta i Expedition Nasafjäll 2017. Vi återkommer med mer detaljer när det närmar sig.

Överst ett av de monumentala varpen på Nasafjäll, med rester av malmhus och linbana utanför Sydvästra stollens dagöppning. Den befintliga gruvstugan syns i bildens mitt. Foto Lennart Klang.

I mitten syns Landskapsarkeologernas Lena Berg Nilsson och Lennart Klang under guidning på Nasafjäll 2016. Foto Maria Söderberg.

Nederst är Rapport 2016:16 över den arkeologiska förstudien vid Nasafjäll 2015 och 2016. Den är bara en av Landskapsarkeologernas rapporter som finns att ladda ner på vår hemsida www.landskapsarkeologerna.se

Internationella konferenser i Uppsala, Polen och Tjeckien 2016

I augusti deltog Landskapsarkeologerna genom Lena Berg Nilsson, Ingela Norlin och Gerhard Flink vid den internationella konferensen Landscape Archaeology Conference i Uppsala, där Lena även höll ett föredrag i sessionen ”the Landscape of the Mining District of Bergslagen”. Konferensen avslutades med en exkursion till Gamla Uppsala och en strålande avslutningsmiddag där.

Landskapsarkeologernas Lena Berg Nilsson deltog också med föredrag, som ledamot i Jernkontorets kommitté för icke-järnmetaller, i två internationella konferenser om gruvbrytning i Polen och Tjeckien under hösten. Flera spännande exkursioner till gruvor och slott ingick.

Nya rön om gruvdriften i Garpenberg

I februari publicerades en artikel i ”Journal of Archaeological Science: Reports 12” om hur sedimentsarkiv från Gruvsjön i Garpenberg visar tydliga spår av malmbrytning i tre steg. En första fas är under perioden 375-175 f.Kr. Landskapsarkeologernas Lena Berg Nilsson finns med som en av delförfattarna till artikeln av Richard Bindler, Jon Karlsson, Johan Rydberg med flera. För mer information se pressmeddelande från Umeå universitet.

Överst: Vid den internationella konferensen Landscape Archaeology Conference i Uppsala gjordes ett besök till Gamla Uppsala. Bland annat visades interaktiv information. Här ett besök på storhögarna. *Foto Ingela Norlin.*

I mitten öppningen till en silvergruva i Tjeckien, strax utanför Jihláva. *Foto Lena Berg Nilsson.*

Nederst en ort i en nedlagd gruva i Polen. *Foto Lena Berg Nilsson.*

LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA
KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

News 1 • 2017

During fall and winter Landskapsarkeologerna have produced informations signs and participated in several seminars and international conferences. In this newsletter, we also present our work with ”fornvård”, a new report on Nasa silver mines and new discoveries on the origin of mining at Garpenberg.

In a newly published article in *Journal of Archaeological Science: Reports 12*, new studies of sedimentary records at the lake Gruvsjön at Garpenberg shows exciting new discoveries of the origin of mining in Garpenberg. In the article by Richard Bindler, Jon Karlsson, Johan Rydberg et.al shows a first phase of mining already during 375–175 BC. A second distinct phase occurred 115–275 AD, and a third phase from 400 AD to present days mining. The results push back the evidence for early ore mining in Sweden from the Middle Ages to the pre-Roman Iron Age. And yes, Lena Berg Nilsson from Landskapsarkeologerna was one of the “et al”.

”Fornvård”, as in the headline, deals with different methods for preservation efforts. Traditionally work was directed at preserving ancient monuments like runic stones, rock carvings, mounds, cairns, often gathered in burial grounds. As interest in recent years has widened to more variety we also include objects like ruins, old roads, fences and lowtech industrial remains. Gerhard Flink from Landskapsarkeologerna continues work on behalf of the County Administrative Board mainly by discussions concerning means of advancing methods for durable preservation works. In the county of Kronoberg Sune Jönsson performs works of similar kind.

Above: A scylift is needed for preservation work here!
Photo Gerhard Flink.

Below: Lena Berg Nilsson gave lectures at international Conferences in the Czech Republic and Poland on ancient mining last fall. Picture from a mine i Poland
Photo Lena Berg Nilsson.